

Absztrakt

Az életútinterjú alapuló biográfiai elemzésben Beck „makro-szemléletű”, posztmodern korról szóló mondanivalóját mikro szinten „bontom ki”. Írásom női főszereplője a poszt-socialista mezőgazdaság több szempontból atipikus vállalkozója. Ismeretlen mértékű terheket felvállalva emancipálódik, miközben személyes életében is foszlanak a hagyományos értékek, rendre új habitusokban igyekszik boldogulni: önerőből egyetemet végez, saját vállalkozást indít, egyedül álló, gyermekét nevelő édesanya. Életútjában nem a jelen problémája az individualitás és a közösség duáliája, számára ez már a múlt, amihez jövőorientált, plurális habitussal viszonyul.

Kulcsszavak: posztmodern, tradíció, individualitás, plurális habitus.

Abstract

In a biographical analysis based on a life-course interview, I unfold Beck's "macro-minded" message about the postmodern age at a micro level. The female protagonist of my writing is an atypical entrepreneur in many ways in post-socialist agriculture. She emancipates taking an unknown amount of burden on her. While traditional values are shattered in her personal life as well, she tries to thrive in new habitus over and over again; she succeeds in graduating from university without support, she starts her own business, she is a single mother raising her child. In her life-course, the duality of individuality and community is not a problem of the present, for her it is already of the past, to which she relates with a future-oriented, plural habitus.

Keywords: postmodern, tradition, individuality, plural habitus.

Ami elől nem lehet kitérni

A kollektivizálással párhuzamosan a szocialista erőltetett iparosítás a székelyföldi¹ társadalmat tovább szálazta, a kulturális kötöttségekből való kilépést segítette, az identitást bontotta. Mert viszonylag gyorsan és nagy tömegeket érintve ment végbe, a paraszti-falusi származású munkások életminősége romlott, pedig az életkörülményeik javultak. Kisebbségi létében a székely ember a folyamat mögött a román hatalmat érezte, ez fokozta a belső összefogást és szolidaritást.² Az ipari társadalomban, ahogy a marxi osztályelmélet leírja, az azonos munkafeltételek, munkatapasztalatok alapján „nagy csoportok” társadalmaként kezelték, de az valójában nem alakult ki. Gyergyóremete esetében is igaz ez az elmélet: kollektivizálás után a földtulajdon nélkül maradtak lokálisan a tsz-ben vállalt mezőgazdasági tömegmunka és a helyben működő tejporgyár kínálta üzemi munka között

1 Jogi értelemben különböző helyzetekben különféleképpen reprezentált a székely faluközösség, azaz a település típusú szimbolizálástól az adminisztratív jogosultságig. Mint ilyen kifejezésként az „államegész” is viszonyfogalom, ami hátrányos helyzetű helyi társadalmat takar. Helyi sajátosságokat tartalmazó rendszer, ami kötelekkel van behálózva, így közösségalkító, szabadságkorlátozó, életmódszervező hatása-korlátja van. A lokalitás, személyes hovatartozás jegyeit tömörítő fogalom, hisz minden ember otthonában, lakóhelyi társadalmában kaphat szerepet, ám eltérőt. A közösséghez tartozás, ahogy maga a közösség, egyszerre volt cél és eszköz, ami ötvözte a tulajdont, a társadalmi szerepeket, családi-rokonsági köteleket is (A.Gergely 1993).

2 Az organikus (etnikai) közösségek térségi és/vagy vérségi alapon határozzák meg magukat, amit identitástudatban, munkamegosztási törvényekben, hagyománytiszteltetben stb. élnek meg. Mindez, akár önként, tudatosan vállalt megkülönböztetést is jelent a fennálló viszonyokon belül. A székely társadalomban ez szinte állandó opponálási öntudatot sűrít, ami változó intenzitással ütközik a központi vagy középszintű hierarchiával, hatalommal. A székely falvaknak minimális gazdasági és politikai, de annál nagyobb konvencionális katonai szerepköre volt, amin belül területbirtoklás, funkcionális tagoltság, munkamegosztás érvényesült az autonóm (ön)igazgatási funkciók időszakos érvényesülése alatt, történetileg több változatban (A.Gergely 1993).

választhattak. A falut elhagyva pénzkereseti lehetőségként maradt a hagyományos erdőkitermelés, az ország valamely építőtelepe vagy a környék egyik-másik gyára.

A kereső munkások „osztálystruktúrába” szerveződtek (elméletileg, mert „önként” semmibe nem szerveződtek volna) és a szolidaritás, az etnikai és kulturális osztálykörnyezet az osztályon belüli kohéziót eredményezte. Az 1989–90-es rendszerváltás nyomán rövid időn belül tovább polarizálódott a kereső munka, megváltoztak a munkafeltételek és a Beck-i kockázati társadalom sajátosságaként az osztályszolidaritás, annak újraképződése ideologikusságában megszakadt, meg is szűnt, azaz kiesett az új rendszer fogalomtárából. A munka alapú társadalmi közösségek strukturálisan megváltoztak, osztályon és rétegen túliakká váltak, az élethelyzetek individualizálódtak. Beck „felvonó hatásnak” nevezi az egyén kibontakozására nyíló lehetőséget (változó munkaidő, változó jövedelem), ami életszínvonal-emelkedéssel, újabb életforma-változással, a társadalmi környezetből való szabadulással jár(t) együtt. Beck (2003) értelmezésében, aki „makroszemléletű” mondandókat fogalmazott meg, eltűnt az osztály, mint a társadalmi rend eleme, az elnevezése megszűnt (Beck 2003). Ennek valósága a székelyföldi társadalomra nem, vagy erősen vitatható módon tükrözhető le, mert számos esetben, helyzetben, kapcsolatokban, jogi normákban, iskolázottságban, személyes kapcsolathálókból, értékrendekben egyáltalán még nem volt. Így megszűnése helyett vissza-archaizálódott, vagy új köntöst felöltve másképpen jelentkezett!

A szocialista ipari /és agrár-/társadalom család-szerkezetében a férfi és női szerepeket világosan és határozottan igyekeztek központilag elkülöníteni, ezekről nem lehetett látványosan, következmények nélkül lemondani a korban. Interjúalanyaim életvezetésében több alkalommal is tapasztaltam, hogy nem különültek el ennyire élesen a szerepek, átjárás volt azok között a családon belül: család-fenntartó és „férfi” is kellett legyen sok esetben a nő. Ténylegesen ritkábban, a férfi is ellátott, elvégzett női munkákat. Mindkét nemnek megvolt az elsődleges feladat: a férfi azonosult hivatásbeli szerepével, a nő háziasszony és anyaszerepben létezett és alkalmakként, ahogy a helyzet követelte, mindenikük fordított helyzetben is ellátta tenni-valóit. A (remetei) férfi kereső munkát végezve dolgozott, biztosította a család jövedelmét, a (remetei) nő „szabaddá” tette a férjét, hogy az egész

napos-hetes-hónapos munkára mehessen.³ A fent említett két lehetőséget kizárva, az elenyésző értelmiségi csoportot és az alig létező szolgáltatói szektort is beleértve, helyben nem végezhetett kereső munkát, háztartásban dolgozott, gyerekeveléssel foglalkozott. (Beck szerint: újratermelő szerepben teljesített). Ez a modell alkotta a korábbi több generációs, nagy létszámú parasztcsaládokkal⁴ szemben a kiscsaládot, ami nélkül nem létezett a munka és az élet elkülönülésére alapuló társadalom. A folyamat nem csupán az ipari, de a rurális és posztindusztriális, „piaci” irányba mozgó társadalmak velejárója.

Kutatási terepemen is ezt a kiscsalád-modellt, a demokratikus berendezkedéssel párhuzamosan megjelenő posztmodern társadalom magánéletformáinak sokfélesége váltja fel. A nők korábban ismeretlen mértékű (fizikai-pszichés) terheket felvállalva emancipálódnak, egyre nagyobb arányú a képzési területeken való részvételük és ennek nyomán jelennek meg a foglalkoztatási rendszerben, ami által fokozódik a kiscsaládokra nehezedő nyomás. Az egyes ember csakis a nagyobb erkölcsi összefüggésekben leli saját erkölcsi jelentőségét. A következmények robbanásszerűek. A kiscsaládot

3 A paraszti világban az életet jelentette a munka, melyet szabadidő nélkül, tempós szorgalommal, az időjárást követve végeztek. A gyarapodás mégis korlátozott volt, a fogyasztás ennek megfelelően visszafogott lehetőséget hordozott. A szocializmusban a megélhetés eszközévé vált a munka. Nőtt a fogyasztási igény és lehetőség. A paraszti tömegből csak a munka maradt meg felértékelődve. Általános törekvés volt a munka révén növelni a jövedelmet, csökkenteni a kiadást. A községben a nemek szerinti elosztás a nők oldalára billent. Ők a gazdaság vezetői, mert a férfiak kereső munkára járnak. Csak a legmegterhelőbb munkát végzik, ha hazatérnek. Lecsökkent a gyerekek koruknak megfelelő munkára tanítása, szoktatása. Továbbtanultak, elmentek, megszűnt a több generációs család (Kovács 2020).

4 A paraszti család kistermelő, aki maga dönt, alkalmazza és végrehajtja elképzelését. Nem magában létező társadalmi csoport, hanem a kapcsolódás szerint is meghatározható kategória, aktívan járul hozzá a társadalmi értékek termeléséhez. Technikai újítások, innovációk befogadója, továbbadója, adaptálója. Kollektivizálás-ellenes kulturális jelentőséggel bíró termelési forma, mely rendre újratermelődik. A paraszttalanítás ezeket az adaptív készségeket szünteti meg, kiszolgáltatottá teszi az egyént, családot akkor is, ha a tradícióktól a modern racionalitás irányába vezet szemlélete (Kovács 2012).

Interjúalanyom külön füst-, de egy fedél alatt nőtt fel apai nagyszüleivel, szüleivel a falu központjában elhelyezkedő szűkös nagyságú saját belsőben.

jellemző hagyományos értékek is bomlanak: csökken a házassági kedv, növekszik a válások száma, keverednek az identitások a családban, a munkahelyen, a házasságokon kívüli életviteli formák növekszenek: szingli, agglegény, gyereküket egyedül nevelő anyák vagy apák, együttélés, partnerkapcsolatok. Mindez bár beszédtema a magát tradicionálisnak ismerő, hirdető közösségben, de már nem visszatartó, „elrettentő” mértékben.⁵ Az individualizálódást lendíti előre a hagyományos családmódellek fellazulása, a kötöttségek eltűnése, a szabadság esélyeinek növekedése, miközben a kockázatok minden oldalon egyre nagyobbak lesznek. A nők nem is tudják, és még kevésbé akarják családon belül (és mégis egymagukban) betölteni a Beck-i újratermelési szerepüket (Beck 2003).

A megértés útvesztői

A hermeneutikai erőfeszítés (Gadamer 1990) ott eredményes, ahol megszűnik az idegenség, világot tapasztalunk, belátunk, megvilágosodunk, elsajátítunk. Ott, ahol egy személy tudásában a tudomány ismerete integrálódik. A megértés alapját az intuíció, a másokba való beleérzés képessége adja. Az életutat az idő és az élmények szakaszolják, hatásai összefüggésben vannak egymással, és struktúra-összefüggésben konstituálódnak (Dilthey 1990:64). A mindennapi életben összefonódnak az olyan élménymegnyilvánulások, mint a nyelvi kifejezés, a cselekvés, a tudat által nem megvilágított élmény elmondása. „Az Értelmezés az emberi létezés írásos emlékeinek interpretációjában teljesedik ki” (Dilthey 1990:86). A legépelet interjú írásban rögzített emlékezet, tudás kontinuitása, a beszéd tárgyiasulása. Mint ilyen, önelidegenedés, megértése kihívás. P. értelmezéshez szükséges a beszéd közbeni érzelmi megnyilvánulások rögzítése is: csend, mimika, nevetés, gesztikuláció, érzelmi megnyilvánulások – ezek a tapasztalati helyzet kontextusában értelmezhetőek.

Pászka (2007:94) a szövegről kifejti, Habermas (1990:156) elméletéből kiindulva, hogy a cselekményszövés révén, emberi kapcsolatrendszerek objektivációjában, létrejöttük kontextusától függ annak a jelentése. Értelmezésem arra irányul, hogy ennek külső (manifeszt) és belső (látens) egyéni vagy intersubjektív megértését valamely

konszenzusra tudjam alapozni. A szövegkorpusz folyamatosan tradíciókat közvetít, melyek a dialógus elmélyítését, folyamatosságát biztosítják. A hermeneutikai kör a végtelen folyamatba való belépést jelenti: az egészet a részből érthetjük meg, a részeket az egészből értelmezzük – így azoknak megváltozhat az értelmük, de egymás nélkül is elveszítik! Az értelmezés-lezárás az a pillanat lesz, amikor koherens, logikus magyarázatokhoz jutok és ezzel újra megnyitom az értelmezés lehetőségét. Így a rész az egészből való tudást mutatja meg, ami nem létezik az azt alkotó részek nélkül – tehát az egész háttérrel látszik a részek sajátossága. A rész és egész közötti rés önellenőrzésre (önreflektálásra) készítet, mint elemzőt, saját eljárásaimat is meg kell fogalmaznom – ezáltal számolom fel a hiátusokat. Értelmezésem nem „a narráció fordítása”, hanem a kutatási témám folyamatában önmagam megértése is, nem tévesztve szem elől azt, hogy minden megértés csak részleges lehet.

Pászka (2007:120) Gadamer nyomán (1984:207-278) a hagyományhoz, mint létező tartozónak sorolja a megértés hatástörténetét. Történetiségében bizonyos aspektusban az befolyásolja a jelent, ami hatással van a hagyományra, vagy elfogadja, ennek tudatával együttesen értelmezett. A megértés hagyománytörténeti tudást jelent és nem szubjektív cselekvést.⁶ A hagyományt pedig, mint megértési folyamatot, kommunikációként, tapasztalatként definiálja Gadamer és hármas fokozati sémában írja körül. Az első az emberismeret, a „Másik-Te” eszköz, második a kölcsönösség „Én-Te”, egyben a történeti tudat foka, harmadikként pedig a nyitottság a hagyomány iránt.

5 P. nem ment férjhez, vállalt egy gyermeket, akit egyedül nevel. Szüleitől saját tömbház lakásba költözött külön. Mezőgazdasági vállalkozó.

6 Értelmezési példaként Manfred Frank: *A megértés határai. Egy „rekonstruált” diskurzus Habermas és Lyotard között* című munkára gondolok.

Szituáció-függő a hatástörténeti tudat: a történeti horizontot strukturált szituációhoz kapcsolja, melyben összefonódnak az értelmező értelmezések és a hagyomány horizontjai.⁷ Másként fogalmazva, az elemző tapasztalatának és a szöveg tartalomjelenésének viszonyából új értelem bomlik ki – a nyitottság ezért fontos. A saját véleményem formálása nem előítéletmentes, a tapasztalatom szocializálódásom által is formált, befolyásolt.⁸

Munkám szempontjából, a megértő szociológia⁹ perspektívájában, a szövege(ke)t konkrét és általános értelemben véve „megértenem” azt jelenti, hogy magyarázva értelmezem. Információk, emberek, más szövegek szociokulturális kontextusába ágyazva értelmezem leírt interjú(i)mat. Azt feltételezem, hogy ezek a szövegek cselekvőket /és-vagy interpretációkat/ jelenítenek meg, akik különböző események szereplői. Az én alanyaim nem irodalmi alakok, nem szándékoznak határt vonni a között, amiről és ahogyan mondanak valamit. Mint értelmező, elemző csak a céljaimhoz szükséges tartalmakat, üzeneteket vonom ki a szövegből, nem törekszem nagyobb pontosságra, általánosságra és általános érvényűsége – tehát maradok a történeti hermeneutika megfontolásainál.

7 „Vagyis horizontra szert tenni mindig azt jelenti, hogy megtanulunk túl látni a közelin és a túl közelin, ugyanakkor a jelen horizontja a múlt nélkül ki sem alakul: a megértés ilyen önmagában létező »horizontok összeolvadása« (Gadamer 1984:277).

8 A hermeneutikai körben a hagyomány és az értelmező összeszővődése révén születik meg a koherens szöveg, ami logikus, rendszeres viszonyú a megértésünkkel. Ez az applikáció az értelmezőre vonatkoztatott, aki a megértendő szövegre saját konkrét helyzetét viszi át és ennek időbeni dimenziója van: a megértés-értelmezés kitölti a szokás és a tradíció folytonossága közötti szakadékot (Pászka 2007:147).

9 Weber a megértő szociológia alaptézisei között arra irányítja a figyelmet, hogy szocio-kulturális kontextusokban kell a társadalmi jelenségeket megérteni. Magyarázni pedig ezek kontextuális feltételezettségük vonatkozásában kell (Weber 1987:44-45). „Weber azonban jól látta, hogy a cselekvő szubjektív szándékolt cselekvése és ennek kutató oldalról való motivációszerű megértése kölcsönös, egyazon társadalmi folyamat összefüggéseibe vonható. Az alany és a kutató életvilágbeli kortársisága, másszóval jelenbeni együttléti jelenvalóságát hangsúlyozza: a szociológus és a közössége, társadalma átlagos tagjai közös kultúrához tartoznak, s mindegyikük többé-kevésbé azonos módon fogja fel a dolgokat és a képzeteket. Ebből következően, a szociológus – fejlettebb fogalmi készlet hiányában – köznapi fogalmakkal dolgozik” (Pászka 2007:152).

Eszköz a megértéshez

Biográfiai elemzésem szubjektuma több tekintetben atipikus női életutat tud magáénak (lásd az 1. sz. mellékletet). Kiváltságosnak nem mondható, de szokatlan élettörténetében az érdekel, hogyan tevékenykedik, hogyan működik mikro-életvilága a gazdálkodók körében. Személyes, egyéni színezést kívánok hitelesen megmutatni, szem előtt tartva azt, hogy az egyes ember csakis a nagyobb erkölcsi összefüggésekben leli saját erkölcsi jelentőségét (Melegh 1999). Egy mezőgazdasággal foglalkozó nő életéről szólok, a cselekvéseinek mozgatórugóit a jelen állapotból /re/konstruálok. A homályos életrajzi pontoknak „nukleáris epizódok”-nak keresem a hálózatát. A kérdezett élete kizárólag önmagát jeleníti meg, kollektívumot nem prezentál. Munkája révén ahhoz a csoporthoz sorolható, akik a jelenben gazdálkodnak, de az utódaikat nem e területen látják boldogulni, hosszú távú jövőt nem terveznek gazdaságuknak, ez a jelen megélhetését szolgálja. Az életrajz tulajdonosa nem típusosságba sorolható egyéniség, a gazdálkodók csoporthálójában a végleteket megjelenítő személy. A pontszerű eseményeket kötöm össze az életút-vonallal, azaz a fölérendelt szálakkal, amelyek olykor lehúzó életörvények, máskor tovalendítő, pörgő életcsóvák.

Individualitás és kollektívum duáliája nem a jelen életrajz problémája. A két pólusú megközelítés plutárkhoszi párhuzamai hordozzák magukban a kérdést, hogy a mikro-történet megközelítési információi gazdagítják-e a makroszociológiai elemzést. Mesélőm nem a mikro-társadalomtörténet peremén várja sorsának beteljesülését, ahogy az történt a régi világban a hozzá hasonló nőkkel.¹⁰

Az interjút két részre oszthatom: fő-, vagy elsődleges narratívában folyamatosan, enyhén akadozva a jelen perspektívájából mesélte el az élete történetét. Közben figyeltem, mennyire ágyazza be a számomra fontos elemeket, mint például a földtulajdont, a tudást, a munka változó jellegét, az életmódbeli változásokat, a projekteket/személyes terveket, az életmód polgári részleteit. Ezekre a számomra fontos részletekre, az említett témákra később irányítottan visszatérünk, tudva, hogy az elsődleges történet-elemzéséhez még nem teljes, kevés információt hordoznak. Az élettörténeti vonatkozásait én sorakoztatom föl a

10 A hozzá hasonló nőket a falu szája, sok iróniával és kevés megbecsüléssel „Faszas Kiriska” gúnynévvel illette. Teljesítményük hiába volt férféhez fogható, vagy annál is nagyobb, nem járt ki nekik a nyilvános elismerés, még akkor sem, ha magukban elismerően bólintottak a falubeliek.

biográfiai adatok kronologikus sorrendjében a teljes életút rekonstrukcióját megalkotva, az életpályába beillesztettem a felemlegetett eseményeket.

Az elsődleges narráció jellemzői között változó terjedelmekre, változatos jellegekre figyeltem fel. Például biográfiai adatokat alig tartalmazott. Ez kulturális mintáról árulkodik, mert ennyi adatban tudja lefedni élete történetét.¹¹ Nem statisztikai átlagolásról beszélek, hisz már említettem, nem „átlagos életút” a P-é. Jellegeiben szegényesen illusztrált: időben ugráló, átszótt meséléssel, nyilvánosság előtt vállalható kerettörténetekkel értelmezett életút az övé. A másodlagos narrációban, témától függően, történeteiben vegyül a nők aprólékos kalandozása és a férfiak szikárabb, szűkszavúbb mesélése, összességében színes „kalandregény”. A mezőelemzésben, a paraszttalanodás részletesebb elemzésével kiegészítve, kérdezem: hogyan függ össze a polgárosodás/paraszttalanodás a megtett életúttal?

Eleven biográfia

Három gyerekes gyári munkáscsalád legkisebb gyereke P., egyedüli lány, a testvérei között három-három év korkülönbség van. Narrációjában édesanyját egyszer említi betegség okán, az esemény akadály volt a tejporgyár új tulajdonosaival való első találkozásának, amiből hátránya származott. Édesapja három történetben jelenik meg, továbbá háromszor utal rá, mindig munkával összefüggésben.

Mindkét testvére Magyarországon keresett munkát a romániai forradalom (1989) után.¹²

11 A kommunikáció háttérben rejlő intenciók mutatkoznak meg a közvetített mentális tartalmaiban. Sugallt megközelítésekben olyan kommunikációval kívánt elérni hatást, hogy indirekt módon felismertette velem jelentésintencióját. Ezáltal nem nyelvi természetű mentális tartalmakat is kifejezett (Lewis 1983). Ezeknek a tartalmaknak fontos szerepet tulajdonít, konvencióként felfogva a bizalmat és a hitelességet. Mint hallgató, következtethettem a specifikus tartalmak egyéni tónusaira. Tudásunk alapjául szolgáló fogalmi viszonyaink, a mesterséges kommunikációs szituáció ellenére, közvetlen kapcsolatban állnak mint háttérben lévő közös jelentéstartalmak.

12 Az 1989-es rendszerváltás után jelentkező munkanélküliség feloldására a külföldi munkavállalás vagy a kényszervállalkozóvá, kényszerparasztta válás jelentette a választ. Korábban ismeretlen, teljesen megváltozott termelési-fogyasztási szokásokat, munkalehetőségeket, munkakörülményeket hozott az új rendszer, ami gyorsan felszínre hozta a felismerést: a kommunizmusban nem termeltünk, de azt elosztottuk, a kapitalizmusban termelünk, de nem tudjuk elosztani.

Egyikük hazaköltözött, a másik, aki a jelenben is segíteni szokott neki a mezei munkában, évente egyszer jön haza egy hónapra.¹³ P. hiányolja a tágabb család összefogását a munkában. Mindkét fiúnak a szülei házat építettek a faluban, így csak egyik van lakva. Az itthon élő bátyja kőműves.

Nem megy férjhez, lányanyaként leánygyereket szül, akit egyedül nevel. Nem érdeklí a falu véleménye. Tömbház lakást vásárol a községközpontban, minden tekintetben önállóvá válik.

Testvéreivel együtt kisgyerek koruktól munkára voltak nevelve: édesapjukkal, aki sofőr volt a tejporgyárban, naponta mezőre mentek, hogy a tsz nyáron is istállóban tartott állatainak, időjárástól függetlenül, kézzel, zöldet kaszáljanak. Nem kellett megszáritani, csak levágni akkor is, ha esett az eső, mindenkinek megvolt a maga feladata. Autójuk volt, amire felpakolták a szerszámokat, kaszákat, a csomagtartóba berakták az udvarukról a pulykákat, mert azokat is elvitték a mezőre szedgetetni, így mentek családiról mezőgazdasági munkára.¹⁴

Ifjú korától, az iskolával és munkahelyével párhuzamosan, saját, leszerződött állatokat tartott a családi gazdaságban, melyeket az édesapjával felváltva rendeztek és értékesítettek. Önellátásra és további fizetés pótlására is tartottak majorságot, malacos kocát, amivel csökkentették a család kiadásait, növelték a bevételeit.

Miután szülőfalujában befejezte az általános iskolát, Galacra ment hároméves, román tannyelvű szakiskolába, ahol a tejporgyári munkalehetőséghez megfelelő szakismeretet és a román nyelvet is elsajátította. Munkába állt és „estiben” (délutáni oktatás) a szomszéd faluban működő gimnáziumban leérettségizett. Barátnőivel, egymást biztatva, megragadták a rendszerváltás utáni alternatív oktatási formák egyikét és hétvégi jelenléttel elvégezte az öt éves élelmiszeripari mérnöki egyetemet.

Ez magasabb és jobb fizetésű besorolást, biztosabb állást jelentett a munkahelyén, aminek a közelsége idő- és pénzmegtakarítást, gazdaságának működtetését tette lehetővé, amíg az „romló

13 *„Még haza jő s segítget, me nem azt mondom, van olyan, hogy nyáron hazajön egy hónapot s akkor még ő megy az egyik traktorral s én a másikkal még segítget ő is így közbe-közbe.”*

14 *„A mezőre elvittük a pulykákat, ugye egy ládába bé, a csomagtartóba bétettük, annyit szedgettek a mezőn, nem mentek el a kocsitól messze. S úgy osztán hoztuk haza, de a melle húsa a pulykának, amilyen olyan bécsi szelet, gordon bló, ilyesmi, olyan másból biztos, olyan ízzel nem tudod összehozni.”*

félbe” nem jutott.¹⁵ A csőd eljárás időszakában az egymást váltó csődbiztosok, a lefokozott (ő ekkor őrséget vállal a gyár vízellátását biztosító kútnál), elbocsátott és visszahívott munkások és igazgató(k) erőfeszítése ellenére kimondták a csődöt a tejüzem fölött. A tejet beszállító embereket nem fizették ki több havi tejpénzüikkel, azok megkeseredve, kilátástalanságtól övezve, veszteségeik csökkentése érdekében az állataikat eladták, a mezők műveletlenül maradtak.

15 A remetei tejporgyár Románia első tejpor- és gyerektápszergyára, mely 1954. október 24.-én kezdte meg működését. Szovjetunió építette, a háború végén Németországból hadisarcként leszerelt, elszállított technológiát állítottak üzembe. A rendszerváltásig folyamatosan bővült termelési kapacitása és termékpalettája. 1990 után, állami garanciával, még egy nagyobb dán technológiai fejlesztés történt a gyárban, azonban ennek a költségeit nem tudta törleszteni. A rendszerváltás után mebo típusú privatizációs technikával privatizálták ugyan az üzem részvényeit, de a többségi tulajdonos, az említett garanciák következtében, az állam maradt. Az ország Unióba lépése a szubvenciók megszűnését, a piacok megnyitását jelentette a gyár életében. Ezekkel a kihívásokkal nem tudott megküzdeni: 2009-re fokozatosan egyre nagyobb pénzügyi gondjai mutatkoztak. Csődvédelmet és átszervezést kért ebben az évben, ami jogi és szakmai „gyám” kinevezésével járt, azaz megszűnt az önálló döntési kompetenciája. A bíróság által kinevezett, rendre váltakozó ügyvezetők csak tovább rontották a helyzetét. 2011–2013-as években -9.252.092 lejes hiánnyal zárt. A túlméretezett éves tervet (2.076 t.) 747%-al teljesítette alul, azaz 278 t. tejport termelt. Elkerülhetetlen volt a csőd kimondása, a felszámolásának elindítása. 2016-ban történt meg, ami nem csak a község, térség legnagyobb még működő termelő egységének megszűnését jelentette, hanem magával rántotta a régió teljes tejtermelő, beszállító kapacitását, akiknek többhavi tejpénze veszett el ily módon 3.658.564,12 Ron értékben. (Laczkó Sz. E.: 2003) és (Buletinul Procedurilor de Insolventa Nr. 2783/08.02.2018.)

A gyár új tulajdonosaival nem sikerült találkozni: „valaki eláztatta”¹⁶ őt a szemükben. Pedig gyerekkori ismerősök, de lekezelően viselkednek vele, holott ő érez magában tudást és képességet, hogy az „ők malmukra hajtja a vizet”. Azonban a megálázást nem tűri, mint megannyi székely őse, akkor inkább „kenyéren és vízen is megél”.

Soha nem akart tartósan elmenni itthonról, másnak pénzért dolgozni,¹⁷ de mert Remetén egy fizetésből lehetetlen megélni,¹⁸ sok évi magángazdálkodás után, jogi személyiségű mezőgazdasági vállalkozást jegyeztetett be. Ezt megelőzően, 2007-ben eladta minden állatát, egy évig bírta nélkülük. Főállásban 2008-tól gazdálkodik hatvan hektáron: földeket, állatokat, gépeket (homlok rakodós

16 Homályos életrajzi pont, amiről nem beszél, csak sejteti, amire gondol, mert tudja, hogy információm van róla: a tejporgyárból korábban azonnali hatállyal elbocsátották „szakmai tévedés” miatt. A gyár csőd eljárási folyamatában az idegen felszámolók visszaalkalmazták, de miután a régi igazgató (S.V.) újra tisztásba került, ismét kiteszik a termelésből, hiába a legjobb szakemberek egyike. Arra gondol, hogy ez az ember feketítette be az új tulajdonosok szemében, akik e miatt nem számolnak vele, lekezelik. „...*kétfelé nem lehet szakadni, viszont, ugye a gyár is romló félbe lett aztán utóbbi évbe még hogy is van, három évet visszamentem vót a gyárba, mikor hívtak ezek a románok, engem effektíven a bukarestiek hívtak vissza.*” „*Na aztán csak az lett a vége, hogy lerombolások, meg voltam odaát a kútnál, valamennyit örködtem, de azért a pénzért ismét nem érte meg. Azért a minimum minimál bérért, hogy ott örködjél, no nem érte meg.*”

„*Ez nekem egy fájó pontom olyan, hogy én ezt nem tűröm, inkább addig dolgozok reggeltől-estig, de engem biztos nem kezelnek le s akkor azt se mondom, hogy nem fogok dolgozni a tejporgyárnál még, de... (gondolat félbeszakadt) tehát ez egy kicsit úgy...*”

„*S akkor én nem vagyok rákényszerítve, mert ha esetleg ott lennék is annyi év tapasztalattal, ami van a hátam mögött, szerintem inkább tudnám hajtani az ők malmukra a vizet. Dehát hogyha ez még olyan lekezelő volt..., osztán valaki valamit mondott-e vagy mi által-e, de ez úgy szépen kialakult.*”

17 „*(...) én nem szerettem volna elmenni, én külföldön nem dolgoztam egy fél órát pénzér valakinek. Én külföldön nem dolgoztam úgy, hogy (gondolat félbeszakadt). S ha az Isten megsegített nem is fogok...*”

„*Hiába, hogy nehéz volt, nem volt könnyű, me elég sokat dolgoztatunk, főleg ők ahogy elmentek (testvérei), de nekem, nekem nem vót, én itthon kellett lefeküdjek. Én nem szerettem azt, hogy én ott elmenjek, nem.*”

18 „*Itt Remetén, hogy egy fizetésből meg tudjál élni, tarcsál fenn egy autót és egy házat, (vállalkoznia kell) előre munkahely mellett, hogy jöjjön valami, plusz pénzek jöjjenek be.*”

traktor, körkasza, gereblye, ladewagen, bálázó) vásárol. Jenleg hetven darab állata van, célja, hogy huszonöt db. állandó fejőstehene legyen, mert a konszans tejtermelés biztosítja a havi biztos pénzbevételt.

Emberi munkaerő-hiánnyal küzd. A társadalmi egyenlőtlenségek egyre hangsúlyosabbá válnak lokális szinten is.¹⁹ A munkaformákban is individualizálódik a közösség.²⁰ Munkaadóval és munkavállalóval találkozunk, ami mindkét típustól újfajta tudást, habitust, munkarendet vár. Egyre inkább hiánycikké válik napjainkra a képzett munkaerő a mezőgazdaságban is, amelyben a két generációval korábbi paraszti életformából farmer, mezőgazdasági vállalkozó lett, aki racionálisan dönt, tervez, pénzforgalmat bonyolít.

P. is mindennel foglalkozik, amit a helyzet megkövetel: nyáron esztenát szervez, télen a farm belső életét igazgatja, ha a szükség úgy hozza, etet, takarít, fej, javít, traktorra ül, könyvel. Semmilyen szükséges szaktudást nem emleget, természetesen, hogy ő „mindenhez kell értsen”, ami ehhez a vállalkozáshoz kell, csak a „matematikát, a számolást, a beosztást” emeli ki többször is ehhez az állandó jelenlétet igénylő munkához. Férfi és női munka között nem tesz különbséget.

Elutasítja, hogy cégeként tekintszen vállalkozására, ahogy a paraszt megnevezésétől is elzárkózik. „(...) a paraszt az volt akkor, amikor ugye reggeltől

estig mindennap a fizikai munka, a fizikai munka, akkor. Én úgy gondolom, hogy akkor volt paraszti életmód.”

Gyakorlatban ő előteremti a pénzt és ennivalót,²¹ „*nincs másra utalva, otthon van, megoldja a dolgait, nem parancsol senki, ételeiben önellátó, független, nem alárendelt.*” Gépesítve van, „*nem az van, hogy vágjuk a fődét reggeltől estig mindennap (...) az a túl nehéz paraszti életmód, ami volt ezelőtt.*” Nem is farmer, „*mert azok kint vannak a mezőn*”, mezőgazdasági vállalkozóként azonosítja önmagát, aki bár egyénileg termel, de társulva értékesíti termékét a földtulajdonosok és tejtermelők egyesületében.

19 „(...)akkor nem gondoltam én arra, hogy ilyen munkaerőhiány lesz. Tehát nem az lesz a baj, hogy mit adsz az állatnak enni, hanem az, hogy ki adjon enni.” „(...) én szerintem a legnagyobb bajok itt vannak, met a gépeket azokat megvesszük, amelyeneket, ha tudunk újrat veszünk, ha nem használtat, azzal könnyícsük a munkánkat, de viszont a munkaerő (...) Ezelőtt például a pásztorokat is, mondom a saláta levest, a szalonát, ott elkészítették ugye a sajtot, amit ettek, azt ettek, kész, de most kezdődik a szálamítól elkezdve mindent meg kell vegyél neki. A szivar s a minden meg kell, s mindennek viszont jó ára van, s hogyha ezt te tavasszal nem számolod ki, össze meglátod, hogy mennyi marad a te zsebedbe, ha pásztorokodsz, tehát ezér mondom, hogy matematika is kell, me hogyha nincs matematikád, akkor végeztél.”

20 Pawel Starosta (1998) az ezredforduló környékén szervezett nemzetközi összehasonlító kutatást a helyi közösségek vizsgálatára. A közösség helyett a társadalmi kötődés fogalmát ajánlja a posztzocialista helyi társadalmak szerveződésének vizsgálatához. Szerinte az együvé tartozás erőssége, a kötődés hiánya vagy megléte nem a lakosság nagyságától vagy összetételétől függ, hanem attól, hogy az adott település infrastruktúrája mennyire felszerelt, a feltételek megfelelnek-e a lakosság szükségleteinek. A morális kötődés helyi tőkét jelent, amely hozzájárulhat a közösségek fejlesztéséhez. A biztonság iránti igény is az átrendező vidéki társadalmak lényeges összetevője.

21 „(...) saját magadnak megteremted a kajától, a pénzig valót, tehát nem vagy másra utalva, vagy úgy a saját otthonodban vagy, hogy fejezzem ki ezt, hogy megoldhatod a dolgodat, hogy nem parancsol senki, tehát vannak ezek az oldalai is, hogy nem parancsol senki. Amilyen kajátot te otthon megehetsz, saját magadnak elállítod, azt nem veszed meg sehol, na. Hogy mondjam, azt sem mondhatom, hogy ez független jó életmód, me nem úgy van, hogy éppen, hogy milyen jó, de viszont az ember nincsen, hogy mondjam, senkinek nem vagy az alárendeltje. Tehát én azt, hogy paraszt, én ezt nem így látom, tehát nem így látom, hogy paraszt vagy, mer a földdel dolgozol. Elvégzed a saját munkádot, úgy ahogy látod meg elkészítet a saját kajáidot, az, ami nem az üzletekből veszed meg azt, amit azt se tudod, hogy miből készült el. Nem vagy éppen paraszt, me ahhoz, hogy, visszatérve, ahhoz, hogy vannak olyan gépek, hogy tudd kezelni, ahhoz nem paraszt kell legyél, me kell legyen tudásod is ahhoz, hogy azt a gépet tudjad kezelni.”

Régi/új paraszt

A projekt váltja a hosszú távú tervezést, uniós, nemzeti és helyi szinten érvényesül, rövid időtartamú fejlesztéseket takar, jó esetben általa esély nyílik helyi szinten is a helyi gazdaság irányítására. Úgy is definiálható, mint kultúragazdaság, egy olyan felértékelő terület, melyben külső-belső résztvevők katalizátorként működnek együtt, erősítik a hálózatosodást. Olyan erőforrás, ami a helyi kulturális rendszeren alapul, szereplői olyan hálózatot alkotnak, mely egyszerre van jelen a termelésben és a fogyasztásban.²² Versenyelőnyt jelent az, ha a helyi kulturális sajátosságok és identitások, mint szellemi, tárgyi jellemzők, kulcstényezők, azaz endogén erőforrások a kiindulási pont. Kultúragazdaságot jelent a külső forrásbevonási képesség is. Mindez az adminisztratív struktúrák expanzióját, projektesített

rendszerek elterjedését, ugyanakkor projektosztály²³ születését jelenti (Kovách–Kučerova 2006).

A Magyar Kormányprogram projektje²⁴ segítségével, pályázattal, fajtiszta (felwick) osztrák, 9 egyes hasznosítású (tej-hús) vemhes állatot vásárol 2.208 eurós darabonkénti áron. Benti tartásra szánta őket, mert nagy tömegű, 700 kg-os állatok, borjúzó tinók voltak. Nem véletlenül, meséli belenyugvással, első évben mind bikát ellettek, hogy ezzel se teremtsenek konkurenciát maguknak az eladók, akikkel versenyeznie kell az erdélyi gazdának.

A finanszírozás lehetősége iránt érdeklődőket, a helyi polgármesteri hivatal „ideiglenes szervezete”, a „projekt osztály” (Kovách 2012) csapata százhuszonnégy esetben segítette, elgondolásuknak megfelelően olyan adminisztratív tevékenységgel, mely egyéni szinten a fejlesztést célozta. Megfelelve a sajátos jellemzőknek – adott időkeret, meghatározott költségvetés és cél – mellé rendelte a külső beavatkozással társuló forrásbevonást. Ez a művelet, politikájával együtt, önmagában is meghatározó innováció volt a helyi (mező)gazdaságban, közszférában,

22 „Én úgy gondoltam, hogy megsülök a saját zsíromba, sőt evvel a pályázattal is az állatokat, ezeket szeretném felszaporítani, bár egy olyan húsz-huszonöt darabra, hogyha ezeket az állatokat telbe nyáron bent tudom tartani, én ebből biztos megélek.” „Itt sok-sok matematika kell, kell köbözní, hogy hogy jön ki jobban az egész. Mondjuk én inkább matematikával való, az ilyen számitgálásokot szerettem is, de én szerintem ez a, ez a matematika.”

„Ha én tizenöt tehémmel kevesebbel mentem volna ki az esztenára, jóhogy így soknak tűnt, de hogyha én annyival kevesebbel mentem volna ki, nekem jövedelmem nem maradt volna semmi. Nem szabad elereszteni semmit se, azt kell tudni, hogy ennyi jó bé, annyit költekezhettek.”

„Tehát tizenötödike körül jön a tejpénz, tudod, hogy mennyit kapsz meg körülbelül, abból mennyik a költségek no, mit tudsz megengedni még, hogy hogy no. S hogy kijönn-e, vagy nem jön ki az egész dolog. Amennyire futja, annyira visszatesszünk, ahogy jön a jövedelem annak függvényébe tesszünk.”

„Na, tehát azért az ember ki kell számolja az anyagi oldalát, me hogyha nem, akkor végén azt mondjuk, hogy nem éri meg s nem, tehát, hogy nem jövedelmező, nem lehet ezt így élni. De viszont hogyha oda kell tedd no mert muszáj odatenni, ahhoz, hogy a jövedelemből maradjon meg neked is, mert mindent el lehet fizetni abból, ami jön csak akkor, akkor, akkor nem csináltál semmit se, no.”

23 A projektosztály szakértelemmel, mint intellektuális tulajdonnal bír. Speciális tudás az ő tőkeformája: információ tulajdonosa, ismeri a pályázatírás és a szereplők meggyőzésének technikáit, az adminisztráció részleteit. Jellemzői azonos tudástőke, magasan képzettség, megegyező érdek, akinek hatalmat ad a közvetítő pozíciók elfoglalása. Ezek a tulajdonságok egybeesnek a projekt érdekével, a külső forrásbevonás céljával. A közigazgatásban mindez eszköz, amivel az erőforrás-függőség meghaladható. A központi hatalom számára legitimációra, újraszervezésre ad módot. Ugyanakkor az uniós politikák elfogadtatásának, a konfliktus csökkentésnek, a szimbolikus politizálásnak eszköze. A projekt, mint stratégia, egyszerre innováció, katalizátor és a káros leküzdési tudománya. A tudástermelés, -felhasználás szokott rendjét átírja, egyben átalakítja a jóléti állapotot az olyan hatásával, mint az állami szolgáltatások privatizációja (Kovách 2013).

24 A projekt olyan külső beavatkozás, ami adott célt követ, meghatározott időkerettel és költségvetéssel rendelkezik. Az aktiváló államnak, mint a projekt gazdájának, célja a támogatás és fejlesztés olyan adminisztrációs eszközzel, amely – ha lehet – ne növelje az apparátusát. Tehát egy új kormányzási technikáról, hatalmi beavatkozásnak eszközéről beszélünk, ami a nemzeti központi hatalom és az uniós politika legitimációját szolgálja, azok elfogadtatásának eszköze. A kedvezményezett, akit a támogatás megszerzésének célja vezet, a tanulás és közvetítési transzferek folyamában le kell mondjon saját, eredeti elképzeléséről, kulturális sajátosságairól, régi tudásáról, kvázi szabadságáról – cserébe a támogatásért. Adminisztratív, technikai, gazdasági szinten is a központ fenntartja az ellenőrzést, ami ezzel a gyakorlattal nem illeszkedik a neo-endogén fejlesztési elmélethez (Kovách 2013).

tudásban. Eredendően ez a gondolkodásmód a remetei embertől idegen, de a legfőbb imperatívusz, az „élni kell” és a tapasztalat, hogy a meg nem térítendő támogatásból kimaradókat marginalizálódás fele tolja a gazdaság, a részes szereplői pedig újfajta társadalmi rend képviselői lesznek, minden helyi szereplőt a folyamatokban való részvételre buzdított, így P-t is. Mindez érzékelhetően a helyi hatalmi viszonyok megváltoztatását is jelentette a gazdálkodók köreiből. A gyakorlattal, a redisztribúciós források legfőbb kezelőjeként, a helyi gazdátársadalomban is általánosan érvényesülő mentalitás-váltást generált a helyi projekt-csapat is. Az egyébként sablonosított rendszer különbségei az egyéni adottságokhoz vezethetők vissza: P. gazda kognitív és nem-kognitív készségei, puha és kemény hálózatokban elfoglalt, betöltött szerepe és az ezekből fakadó egyéni ambíciói értékelődhetnek volna újra.

Elbeszélőmmel nem ez történt. Mert még csak nem is gépekbe, állatokba fektetett be, így az előbbiek természetes következménye az életmód és a mentalitás polgári formáinak, értékeinek a privát szférában megjelenő megnyilatkozásai (lakberendezés, családtervezés, gyereknevelés stb.) nem változtak a külső hatás ellenére. Tehát mindaz, amit városiasodásként, civilizálódásként vagy modernizálódásként emleget a szakirodalom, elmaradt.²⁵

Nosztaigiával és vágyakozva gondol a megosztó terhekkel működő ideális családi gazdaságra, amiben neki nincs része.²⁶ Nem könyvből tanulta a gazdálkodást, nem örökölte, önerőből tart ott, ahol. Harmadikos lányát nem érdekli (egyelőre) a gazdaság, nem szereti. P. nem képes azt tenni, amit

az édesapja velük: belenevelni a munkába. Lánya érdeklődését és idejét az internet, telefon, tv foglalja le.²⁷ Ötleként gondol arra a lehetőségre, hogy feles tartásban lehetne érdeklődő fiataloknak borjüket adni. Területeket is adna hozzá ő, ha volna kinek. Hátha megszeretnék a munkát, észrevennék a természet szépségeit.

P. értékrendjében és életvilágában a munka, annak eredménye és jelentéstartalma: haszna, értelme, életrendje, munkaszervezeti-közösségi koordinációja, technikai eszközrendszere öntudatlanul vagy kimondatlanul túlmutat önmagán. Szerintem lehet beszélni arról, hogy itt nem egy „tisztá” folyamatról van szó: a paraszti világ nem tűnt és nem is fog eltűnni teljesen; de szó nincsen arról, hogy tisztán a polgári világ felé mozog minden ebben az átalakulásban. Mindegy, hogy a szereplőm a szerződéses munkaviszonyban rögzített munkaidő keretei között, vagy éppen „szabadidőt” tölt a mezőn, gazdaságában, dolgozik a családja-vállalkozása karbantartásán.²⁸ Életének központi elemeként a munka nem egy, az élet-vállalkozás többitől független, szeparálható része, hanem a paraszttalanodás-polgárosodás folyamatában egy folytonosan végivonuló fontos szál, szerkezeti tartóelem.

P. nem első generációs gazdálkodó, hanem édesapja követője, gyerekként ismerte meg, a korszaknak megfelelő szinten, az állattartást és az egyéb mezőgazdasági munkákat. E ponton túl atipikus plurális habitusok érvényesülnek életvezetésében: korcsoportjában azon kevés kivételek közé tartozik, aki munka mellett, önerőből szerez egyetemi diplomát, mégsem követi fivére példáját, nem hagyja el a falut.

25 Ennek a dimenzióknak külső befolyásoló további faktora az önkormányzatok települési versenyképessége céljával, az élhető település megvalósítása érdekében általuk elkövetett integrált beruházások sora. A megvalósított munkálatok következménye a polgári életlehetőségek általános elérhetővé válása. Ebben a gyakorlatban az a kérdéses, társul-e mindez olyan értéktudatos szemlélettel, neveléssel, ami az érintetteket úgy igyekszik befolyásolni, nevelni, hogy azok a civilizációs folyamatokkal párhuzamosan ne vetkőzzék le paraszti minőségüket, identitásukat, hagyományaikat, értékeiket.

26 „Nagy családdal, gondolataim szerint egy nagy családdal ezt szépen béosztó életmódnak lehetne vinni szerintem, én szerintem, s egybe vóna mindenki, így gondolom. Mind az, hogy ami, csak példa, hogy az egyik testvéred el kell menjen valamerre dolgozni ugye külföldre, hazajő egy évbe kétszer háromszor, vagy pedig egybe lenne mindenki ügyesen, mindenki végezné a dolgát, mindenkinek a saját jövedelme megvóna, tehát ezeket mind ki lehetne alakítani a gazdálkodásból és nem azt mondanád, hogy paraszt vagy.”

27 „(...) ennyire elő vagyunk haladva, hogy a telefon s az internet, s a minden hát itt az, hogy s mindent kézhez kapnak, mert ugye mindent kézhez kapnak, a szülő mindent megteszen a gyerekéért s az a lehetősége főleg annak a családfőnek, akik külföldön vannak, nincsen meg, hogy maga után nevelje, hogy menyünk, dolgozunk vagy valami. Itthon készen minden meg van kapva, internetezünk, elmenyünk iskolába. Most még oda se megyünk, (pandémia okozta online oktatás) na, úgyhogy nem, nincs ahogy belé legyenek ezek nevelve. Tehát ritka az a fiatal, aki belé van a gazdálkodásba nevelve.”

28 „Hát itt nem lehet olyan, hogy férfimunka, női munka szerintem nem lehet, nem lehet mer hogyha muszá, akkor dőgozni kell, tehát itt s nálunk szerintem, aki kicsi korbá oda vót szoktatva, hogy vót feladata, hogy mit kellett elvégezni mindennap, hogy tanultunk is, de mellette még meg vótak a feladatok, úgy a munkába úgy belé vótunk vüve, no tehát ez úgy hogy gyermekkorba, tehát nem mondhatom azt, hogy no most ezt férfi munka s nem fogok neki vagy ilyen dolgok. No, ez olyan, hogy kell csinálni.”

Helyettük ő veszi át a család földjeit, gyarapítva művelési azokat és vállalkozásba kezd. Ehhez, az elméleti tudáson túl, rendelkezik azokkal a termelői-gazdasági attitűdökkel, melyekkel nem csupán esélyt teremt a túlélésre, hanem példás módon fejlődik is. Együttműködéseit saját érdekei szerint alakítja, konfliktusokat vállalva konkurrál boldogulásáért. Attól sem fél, hogy leányanyaként vállaljon gyereket, egyedül neveli, azonban neki nem sikerül a munkára nevelés családi örökségét átadnia – lányát nem érdekli a gazdálkodás, nem tudja bevonni a közös munkába. Gazdaságának szinten tartását meghaladó terveket nem dédelget, érzelmek nélkül, matematikai számítások szerint él és gondolkodik a jövőre. Beszélgetőtársam életútja magán viseli a kockázati társadalom sajátos lokális jegyeit, miközben diszpozíciói rendre átalakulnak a poszt szocialista kor változó strukturális kényszerei hatására, azaz életkorát meghazudtoló erős és tartós plurális habitusokkal boldogul.

Felhasznált szakirodalom

- A. Gergely András 1993 *Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom*. MTA Politikatudományi Intézet – Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Beck, Ulrich 2003 *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- Buletinul Procedurilor de Insolvență Nr. 2783/08.02.2018.
- Dilthey, Wilhelm 1990 Vázlatok a történelmi ész kritikájához. In Bacsó Béla szerk. *Filozófiai hermeneutika*. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja, Budapest, 61-90.
- Gadamer, Hans Georg 1990 Hermeneutika. In Bacsó Béla szerk. *Filozófiai hermeneutika*. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja, Budapest, 171-188.
- Gadamer, Hans Georg 1984 *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Habermas, Jürgen 1990 A szellemtudományok ön-reflexiója: a történettudományi értelemkritika. In Bacsó Béla szerk. *Filozófiai hermeneutika*. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja, Budapest, 147-188.
- Kovács Imre 2012 *Vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Kovács Imre 2013 A felemelkedő projektosztály. In Czibere Ibolya – Kovács Imre szerk. *Fejlesztéspolitikai – Vidékfejlesztés*. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, 157-168.
- Kovács Imre – Kučerová, Éva 2006 The project class in Central Europe. The Hungarian and Czech cases. *Sociologia Ruralis*, 1:3-21.
- Kovács Teréz 2020 *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Laczkó-Szentmiklósi Endre 2003 *Gyergyóremete település ismertető*. Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós.
- Lewis, David 1983 Languages and language. *Philosophical Papers*. Oxford University Press, 1:163-189.
- Melegh Attila 1999 Migráció és életút. Amerikás élettörténetek. *Regio*, 3-4:126-161.
- Pászka Imre 2007 *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Starosta, Pawel 1998 Inhabitants' feeling of social bonds with rural and small town communities in Bulgaria, Poland and Russia. In Grandberg, Leo – Kovács, Imre eds. *Actors on changing European countryside*. Institute for Political Sciences, Budapest, 104-131.
- Weber, Max 1987 *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I. Szociológiai kategóriáiban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

I. számú melléklet

P. biográfiai életeményei

- Édesapja a tejporgyárnál sofőr.
- Alsó tagozatos iskolás, amikor délutánonként közösen kaszálnak a fiú testvérei édesapjukkal a tsz teheneinek, ő gereblyél utánuk. Mindenkinek meg volt a feladata. Cserébe területet kapott a kollektívából a család szabad megművelésére.
- Kocsijuk volt, aminek a tetején a szerszámokat, a csomagtartóban pulykákat vittek a mezőre.
- Két testvér bátyja van, három-három év korkülönbséggel.
- Nyolcadik osztály után Galacra, hároméves tejjepari szakiskolába megy.

- Otthon, leszerződve, állatokat tartanak saját szükségletre is termelnek.
- Két bátyjának, közös erővel, házat építenek a szülei.
- A forradalom után a testvérei elmentek külföldre dolgozni.
- Egyikük hazaköltözött, a Harangvirág utcában lakik, kőműves.
- A másik kint van Magyarországon, évente jár haza, ilyenkor segít a húgának.
- Estiben, a ditrói líceumban, leérettségizett.
- 2001-től öt éves, hétvégi oktatású, élelmiszeripari egyetemet végez. Közben dolgozik a tejporgyárban.
- Szülei mintáját követi: délelőtt gyárban dolgozik, délután a mezőn.
- Remetén fizetésből lehetetlen megélni, az igények és a költségek a demokráciában megsokszorozódtak.
- Soha nem akart elmenni itthonról, de a fizetése nem volt elég, ezért kezdett gazdálkodni.
- Önállóan földeket, állatokat vásárol. Közösen tartják, ameddig az édesapja egészsége engedi. Állatokba keveset fektetett akkor.
- A „gyár romló félbe lett”, elbocsátották, csődvédelem közben visszaalkalmazza a bukaresti felszámoló cég, őrséget vállal a vízháznál.
- Nem kellett ingázni (pénz, idő), közel volt, olcsó volt, jól fizettek.
- Csődöt jelentett a gyár.
- Édesanyja betegsége miatt Vásárhelyre ment, nem tudott jelen lenni a gyár új tulajdonosainak első beköszöntésén. Utána lekezelték azok, ez rosszul esik neki, régi intrikákra gyanakszik.
- 2007-ben minden állatát eladta, egy évig bírta nélkülük.
- 2008-tól főállásban gazdálkodik, összesen hatvan hektáros legelőn, kaszálón, szántón.
- Munkaerőhiánnyal küzd: nyáron pásztorok, télen rendezők nincsenek.
- Mindent önállóan teremtett meg, nem örökölt. Nem könyvből tanulta a gazdálkodást.
- Célja 25 db. állandó fejőstehene legyen a gazdaságában. Jelenleg 70 db. van, szeretné a létszámukat a minőség javára csökkenteni.
- Munkáját nem tekinti céges vállalkozásnak. Azzal „nem mer” foglalkozni.
- Ha az emberei nem teljesítenek, ő áll szombat-vasárnap munkába, mindenhez kell érten. Megváltoztak a mezőgazdasági bérmunkások igényei is.
- Traktort vezet, gépeket szerel, hogy mindent ne kelljen megfizessen. „Kell tudni bánni a gépekkel, kárt ne tégy, javítani is tudj”.
- Nem tesz különbséget férfi, női munkák között.
- Egyesületesen keresztül értékesíti a tejet, akkor is ebben látja a jövőt, ha a gyár újra indul.
- Havi készpénz-bevételt a tejpénz biztosít.
- A hús dolgán kellene segíteni: a húsfelvásárlás most nincs megoldva, kihasználják ezt a helyzetet a kereskedők.
- Tudatosan élelmiszer-önellátásra törekszik, üzletekből beszerzett alapanyagokat állít szembe a házilag megtermelttel.
- Tej- és hústermelésben látja a jövőt, reménykedik a tejporgyár újra indulásában.
- Pro Economica pályázattal (15.000 euró) Ausztriából vásárol fajállatokat.
- Tudás kell: matematika, számolás, beosztás a gazdálkodáshoz.
- Elutasítja a paraszt megnevezést, nem farmer, mert az kint van a mezőn. Ő mezőgazdasági vállalkozó.
- Harmadik lányáról nem gondolja, hogy folytatni fogja a gazdálkodást. Az ifjúság nincs belenevelve a munkába. Csak az „internet, telefon, tv”.
- A fiatal nem jó, ha csak megörökli a kész, „de ahhoz szerintem belé kéne nőni inkább ezekben a munkákba, ami nem nagyon van itt nálunk”.
- Közös területhasználattal borjú farmot el tud képzelni, ahol valaki felesben tartja, felneveli az állatokat. Iskolás gyerekeknek bértartásba adna borjút.
- Családi ideálja: itthon, közös munkával megélni.